

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Harmonie en schaamte bij de Dogon

Beek, W.E.A. van

Citation

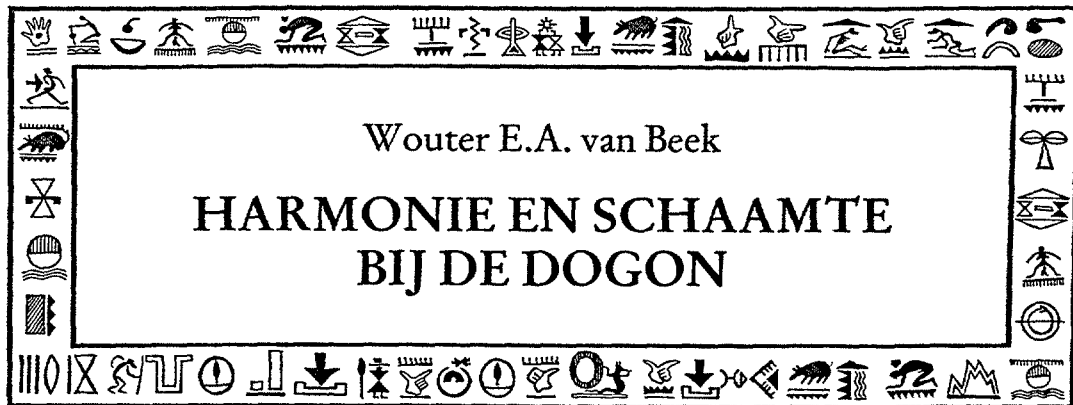
Beek, W. E. A. van. (1983). Harmonie en schaamte bij de Dogon. *Prana. Tijdschrift Voor Spiritualiteit En Randgebieden Der Wetenschappen*, 32, 44-53. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/8963>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/8963>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

*Ago po, gegroet in de morgen
hoe is uw gezondheid
bent u sterk
hoe maakt uw vader het
hoe maakt uw moeder het
hoe maakt uw oudere broer het
hoe maakt uw jongere broer het
hoe maakt Y asaa, uw vrouw het
hoe maken al uw familieleden het*

*tare (dank u wel)
heel goed
ik ben krachtig
heel goed
heel goed
heel goed
heel goed
heel goed
heel goed
gegroet
gegroet*

*ook u gegroet in de morgen
ik maak het goed (sèwa)
ik ben krachtig
heel goed
heel goed
heel goed
heel goed
heel goed
heel goed*

*hoe maakt u het
bent u krachtig
hoe maakt u vader het
hoe maakt uw moeder het
hoe maakt uw broer Monyuire het
hoe maakt Y agalu, uw zuster het
hoe maakt Y alewa, uw vrouw het
hoe maakt Atimè het
hoe maken uw andere kinderen het
dank u wel
gegroet
gegroet*

Opgewekt begroeten Dogulu en Irekana elkaar; alles is goed, alles is wel, tenminste in de begroeting. Ze informeren uitgebreid naar de gezondheid van elkaars familie en kunnen vervolgens een echt gesprek beginnen. Dogulu weet echter dat niet alles in orde is met Irekana's familie. Diens vader is n.l. ernstig ziek en Dogulu hoorde via de geruchtenmachine van

het dorp, dat hij in levensgevaar verkeerde. Al zei Irekana in de begroeting dat alles 'sewa', prima was, dat was slechts begroeting, en daarin is alles altijd prima in orde. Deze uitgebreide begroeting, die op zich geenszins uniek is in West Afrika, moet dan ook gezien worden als een sociaal ceremonieel. Informatie over de betrokkenen worden

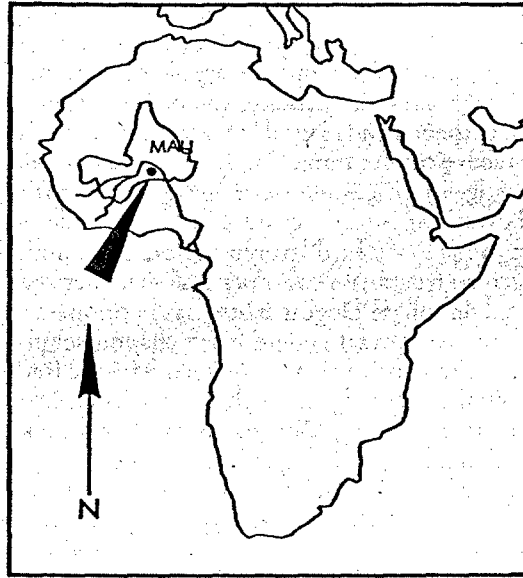
niet uitgewis 'zero-informaticatie, ee worden tot e nooit kan v wordt voor e uitgebreide g ten. Omgeke ten, acceptat vreemdeling i volvoeren, kri verraste comi gon, dus je sp voor ons een i het volkomer mens is een ge In de praktijk betekent dit mens met ee aal de boodsch zijn. In de vro van alle daker zijn alle ontm tige verzekeerir na zonsonderg machinerie tot de vijf dagen, g half dozijn be te horen. Dit l gen te zijn. E elkaar begroet de binnenkom als de eerste sp beeld deed) en groep wordt u ontvangende g de indicatie to het omgekeerd informeert nar van de aankom fecte eenheid andere partij. mers en ontv groet, zoals h van grote bete

De Dogon gro is veel meer da king van eenh monie met de laat zien dat hi veroorzaakt m vertoeft. De D

niet uitgewisseld. Het is communicatie met 'zero-information'. Het is de opening tot communicatie, een opening die wel ingekort kan worden tot een soort romp-begroeting maar nooit kan vervallen. Menselijke interactie wordt voor een Dogon altijd ingeleid met een uitgebreide groet. Medemenselijkheid is groeten. Omgekeerd geldt ook dat wie kan groeten, acceptabel is als medemens. Wie als vreemdeling in staat is een nette begroeting te volvoeren, krijgt onmiddellijk het aangenaam verraste commentaar: 'Jij groet als een Dogon, dus je spreekt Dogon'. Nu is dit laatste voor ons een non-sequitur, voor de Dogon is het volkomen logisch: een groetende medemens is een gelijke.

In de praktijk van het Dogon dagelijks leven betekent dit dat elke communicatie tussen mensen met een groet wordt ingeleid hoe triviaal de boodschap waar het om gaat ook mag zijn. In de vroege ochtend klinkt het 'sewa' van alle daken en erven af, de hele dag door zijn alle ontmoetingen gelardeerd met plechtige verzekering dat alles in orde is, en pas lang na zonsopgang komt die hele begroetings-machinerie tot zwijgen. Op de markt, eens in de vijf dagen, groet iedereen iedereen en is een half dozijn begroetingen tegelijk door elkaar te horen. Dit hoeft niet altijd tussen enkelingen te zijn. Bij de Dogon kunnen groepen elkaar begroeten: de vertegenwoordigers van de binnenkomende groep opent de groet (zoals de eerste spreker in het bovenstaande voorbeeld deed) en het 'sewa' van de ontvangende groep wordt unisono door alle leden van de ontvangende groep beantwoord. Na het *tare*, de indicatie tot wisseling in de groet, gebeurt het omgekeerde: de oudste van de ontvangers informeert namens zijn groep naar het welzijn van de aankomenden, en ontvangt een in perfecte eenheid gesproken 'alles goed' van de andere partij. Dit onderscheid tussen aankomers en ontvangers is erg belangrijk in de groet, zoals het in de hele Dogon-cultuur van grote betekenis is.

De Dogon groet is niet alleen beleefdheid, het is veel meer dan dat. De groet is een uitdrukking van eenheid met de ander en van harmonie met de omringende wereld. De groeter laat zien dat hij of zij geen problemen heeft of veroorzaakt met de wereld waarin hij of zij vertoeft. De Dogoncultuur kent een zeer uit-

Woonplaats van de Dogon.

gesproken harmonie-ideaal. Iedere informatie die niet strookt met de verwachtingen die de ander ervan heeft, is problematisch en dient vermeden te worden. In de communicatie is de relatie met de toehoorder belangrijker dan de feitelijke inhoud. Hoe de toestand van de oude vader ook moge zijn, in het eerste contact met een derde is het essentieel een goed front te presenteren. De wereld is zoals zij is, daar is toch niets aan te veranderen, maar de verhouding tot de ander is kwetsbaar en dient beschermd te worden. Het eigen aanzien, de eigen schuldeloosheid zo men wil, dient eveneens gevrijwaard te worden van alle kwade schijn, van elke hint van disharmonie. Ieder is een gewaardeerd lid van de groep waarin hij of zij thuishoort, en alle bijbehorende relaties zijn in harmonie.

Zoals gezegd, die harmonie is een front. Dat er achter een front andere realiteiten schuil kunnen gaan is maar al te bekend. Ook bij de Dogon is dat het geval. Er zijn spanningen en problemen in de maatschappij, ook in de betrekkelijk besloten dorpsmaatschappijen waarin de meeste Dogon nog steeds leven. Broers kunnen onenigheid hebben over de verdeling van velden, en een weggelopen vrouw brengt niet alleen haar relatie tot haar vroegere echtgenoot in gevaar, maar ook diens verhouding tot een andere Dogon man,

n.l. haar volgende echtgenoot. De omgeving waarin de Dogon leven stelt ook haar eisen en legt beperkingen op die problemen kunnen veroorzaken. De droogte van de laatste jaren, het toenemend aantal Dogon dat van een steeds schraler omgeving moet bestaan en de lastige eisen gesteld door een onberekenbaar bestuursapparaat van de lokale, regionale en nationale overheid leveren de nodige spanningen en frustraties op. Toch kan men niet zeggen dat bij de Dogon achter het harmonieuze front een totaal andere maatschappij schuilt; achter de harmonie is geen fervente fractiestrijd verborgen, noch intensieve emotionele conflicten. Ook in de dagelijkse praktijk blijkt het harmonie ideaal van de Dogon niet al te onbereikbaar; tussen presentatie en realiteit gaapt geen onoverbrugbare kloof, en de individuele Dogon hoeft de waarheid niet al te zeer geweld aan te doen als hij in de groot antwoordt: 'alles wel!' De conflicten die in de dorpen vóórkomen zijn niet zo talrijk dat ze niet uitvoerig besproken en uitgesproken kunnen worden zonder dat zulks een al te groot deel van de tijd in beslag neemt. Verborgen conflicten, zoals die in veel Afrikaanse maatschappijen in toverij- en hekserijbeschuldigingen aan het licht komen, spelen in de Dogon samenleving een ondergeschikte rol. Dat laatste houdt niet in dat er geen geloof in b.v. heksen of tovenaars zou bestaan - de Dogon zouden wel heel on-Afrikaanse Afrikanen zijn als dat het geval was. Het betekent slechts dat de hoeveelheid beschuldigingen van hekserij of toverij heel beperkt is. Betrekkelijk weinig ongeluk wordt geweten aan het bewust of onbewust kwaad berokkenen van derden.

Een van de culturele mechanismen van de Dogon om harmonie te handhaven is de divinatie. Zoals elke tribale - en niet-tribale! - groep heeft de Dogon maatschappij wegen om informatie te verkrijgen over de toekomst. Zij beschikt daartoe over een aantal technieken, nl. met cowry-schelpen, met een ratel en last but not least met de sporen van de fennec, de woestijn-vos. Dit laatste type zullen we nader bezien, omdat het indicaties geeft over de visie die de Dogon hebben op de wereld om hen heen. Het is ook verreweg hun beroemdste divinatietechniek. Elk Dogon dorp kent een beperkt aantal oude mannen die regelmatig de vos raadplegen. Wij zullen één van hen volgen:

Ani, bijgenaamd Ani yurugu (vos) is één van de belangrijkste divinatoren van het dorp Tireli. 's Avonds tegen het ondergaan van de zon loopt hij van de helling waar het dorp op gebouwd is, langs de uientuinen de duinen in. In de velden groeten zijn dorpsgenoten hem en hij groet opgewekt terug. Het werk dat hem wacht is niet taboe, geheim of gevaarlijk, en er is dus geen reden voor een zwijgplicht of enige sociale afzondering. Tegen de helling van de tweede duinenrij ligt het 'veld van de vos', *yuruguminè*, een klein omheind stukje duinzand van 15 bij 15 meter. Vier divinatie bedden, stroken zand waarin de divinatie plaatsvindt, zijn duidelijk te onderscheiden; elke divinator heeft zijn eigen bed. Ani doet zijn sandalen uit, bukt zich om de rechterhand te leggen op de offersteen voor de vos, die bij de ingang in het zand ligt:

Lèwè (god van de aarde) goede avond, goede avond

Lèwè, goede avond, goede avond

Lèwè, goede avond, goede avond

vos, goede avond

vos, goede avond

vos, goede avond

gegroot in het gaan,

gegroot in het komen

geef me je voetsporen

spreek de waarheid

spreek geen onjuiste dingen

vertel geen verhaaltjes

bedek niets

ik ben tot je gekomen

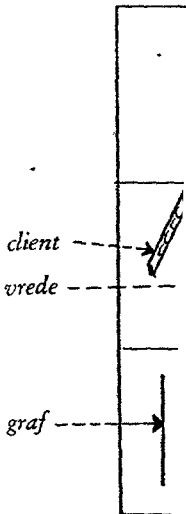
verwijder je slechte dingen

je bedorven zaken

vertel me de waarheid

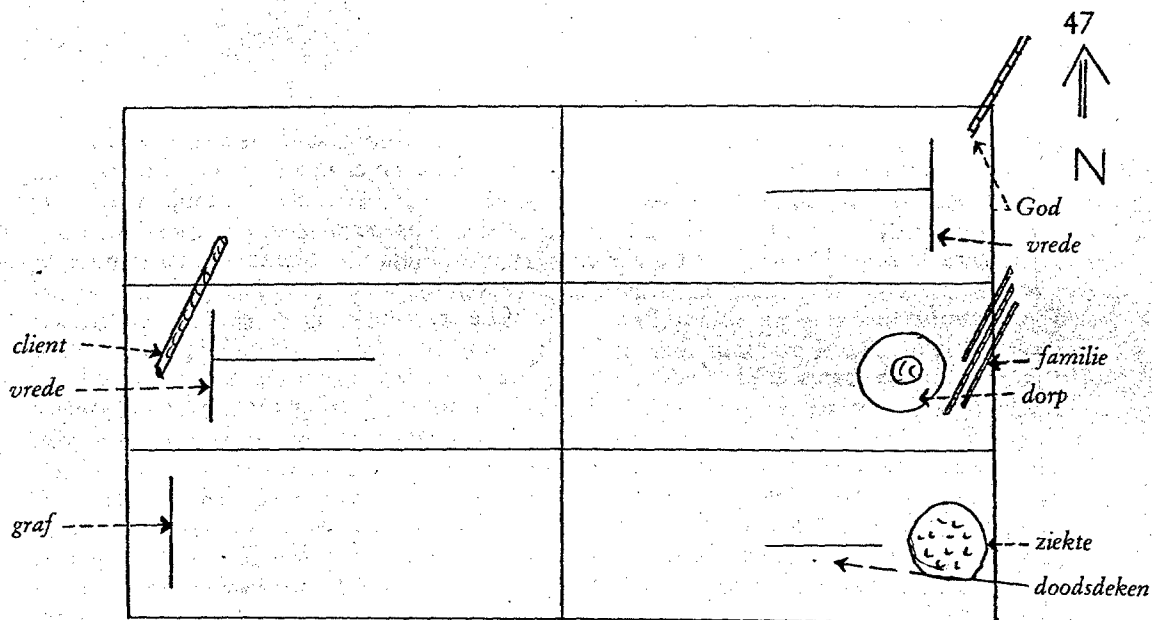
Lèwè, roep je mensen

Dan begint hij aan de verste kant van het bed, in het zand zittend, de problemen en vragen van zijn cliënten klaar te maken voor de vos. Dwars op de lengterichting van het bed maakt hij met een speciale houten schuiver (de 'arm van de vos') telkens drie stroken glad in het zand, die hij midden door deelt. Deze zes vlakken herbergen gezamenlijk één cliënt. In symbolen wordt nu het wel en wee, de persoonlijke en sociale omstandigheden van deze man of vrouw in het zand uitgesteld.

De Oostzi
viteit, de
Het voorl
Noordelij
delijke de
de vaste p
God, met
plaats ala
en dat oo
zand is g
stokjes ge
vrouwen
zijn simp
pen en p
kleine za
uithollin
over eer
tjes om
het zand
geen bij
algeme
komst.
vertelt
wordt t

Is er ge
geen sle
de kom
Is er ie
Is er sc
Laat h
De sle
zien z

De Oostzijde vertegenwoordigt de collectiviteit, de Westzijde de individuele client. Het voorbeeld geeft dat duidelijk aan. De Noordelijke vlakken zijn de goede, de Zuidelijke de kwade. Aan de noord-oost zijde is de vaste plaats voor *Ama tongo*, de schepper God, met het T-vormige teken dat op deze plaats *ala pèy*, vrede en harmonie, betekent, en dat ook (in dit geval) bij de client in het zand is getrokken. Personen worden door stokjes gesymboliseerd, mannen door ruwe, vrouwen door gladde. Graf en doodsdeken zijn simpele getrokken lijnen; plaatsen, dorpen en problemen worden voorgesteld door kleine zandhoopjes met één of meer kleine uithollingen er in. De divinator beschikt over een groot aantal mogelijke symbooltjes om de diverse problemen en groepen in het zand te kunnen zetten. In dit geval zijn geen bijzonderheden nodig: de client wil een algemene divinatie over zijn directe toekomst. Ani zet de symbolen in het zand en vertelt onderwijl aan de vos, die geacht wordt toe te luisteren, wat hij wil weten:

*Is er geen dode,
geen slechte deken
de komende drie jaar?
Is er iets slechtes?
Is er schaamte?
Laat het me zien in de morgen.
De slechte mensen van het dorp,
zien zij hem met kwade ogen?*

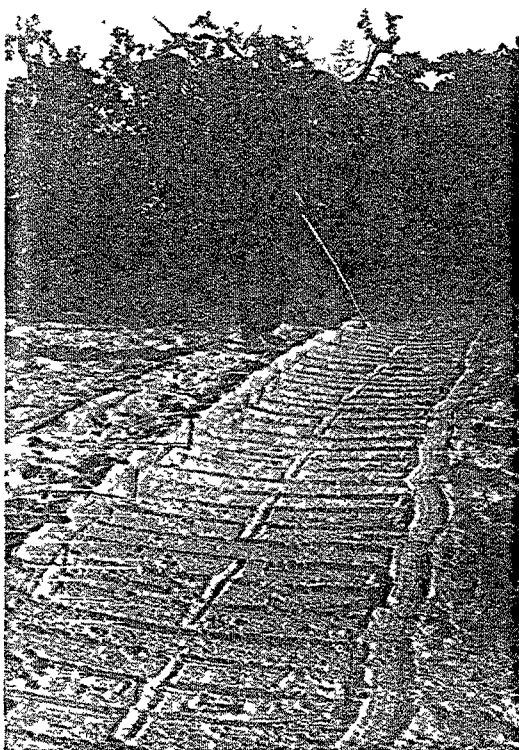
*Op zijn voet, op zijn hand?
Zijn zij boos op hem of niet?*

De client doet nogal wat zaken met buitenstaanders en moet zich binnen de dorpsgemeenschap voorzichtig bewegen wil hij geen jaloezie opwekken, geen schaamte veroorzaken en de harmonie niet verstoren. Ani legt aan de uiteinden van de lege stroken die de verschillende zesvlakken scheiden pinda's als voedsel en aansporing van de vos. Ongeveer twaalf clienten kan hij in één keer op zijn divinatiebed kwijt. Zelf is hij daar altijd één van, terwijl het dorp als geheel ook altijd een eigen zesvlak inneemt. Als hij klaar is met het uitzetten van de symbolen en het strooien van de pinda's, roept hij opnieuw de god van de aarde aan, tot wiens 'mensen' de vos behoort:

*Lèwè, beter een goede vriend dan een slechte
verwant,
aan u nu het woord
roep u mensen
Als zij er zijn, zijn zij er,
Als ze er niet zijn, zijn ze er niet.
Spreek heel duidelijk
Laat degenen die naar dit veld komen,
hier oog in oog staan.
Wie vergissingen begaat,
laat hem voorbij gaan.
Luister daar niet naar,
luister naar mij.*

Werp uw voetsporen,
geef me uw nagels,
sluit uw voeten niet.
Als een nietsnut niet hoort dat zijn moeder
sterft,
en zij wordt ernstig ziek,
dan begrijpt hij dat niet.
Wees duidelijk
heel duidelijk.
Wat je ook ziet gebeuren, zeg het me.
Geef me je voetsporen.

Het wachten is nu op de vos, die hopelijk vannacht komt. Het kleine woestijnvosje (*Vulpes pallida*) komt met voldoende regelmaat naar deze plek om de pinda's op te knabbelen, zodat de divinatoren niet te vaak teleurgesteld zijn. De volgende morgen gaat Ani naar de sporen kijken. Gelukkig is de vos er geweest; zijn sporen staan helder afgetekend in het gladde zand. Zonder te letten op de vele kleine vogelprintjes, kijkt Ani samen met een collega naar de

Ani raadpleegt de vossesporen

kronkelende wandelgang die de vos heeft gemaakt op het zand. 'Is alles in orde? Is er *ala pèy*? Zijn er problemen en hoe erg zijn ze? Hoe is het dorp harmonieus, of is er *dogo*, schaamte?' Met de client van ons voorbeeld is alles in principe wel in orde; er is weinig jaloezie in het dorp. Om helemaal zeker te zijn krijgt de client te horen zijn lineagehoofd een kippetje te geven, om een zegen te verkrijgen. Verder kan hij wel wat kola-noten distribueren onder de andere ouden van het dorp, om helemaal zeker te zijn.

Een dergelijk advies wordt pas in het dorp gegeven, aangezien de client doorgaans niet meegaat naar het divinatieveld. De interpretatie van de sporen laat ruimte voor interpretatie open, maar toch niet al te veel. Twee divinatoren hebben doorgaans heel weinig moeite om tot overeenstemming te komen over een geval. In het interpretatiesysteem wordt echter alle kans gegeven aan een goede, harmonieuze uitslag. Hoewel graf en doodsteken (het clansymbool van de dood) duidelijk tegenwoordig zijn in de vlakken, is er nogal een bijzondere gang van de vos nodig wil er een duidelijk negatieve voorspelling uitkomen: de vos moet dan b.v. recht over de streep voor de doodsdeken lopen, of rechtstreeks van de voet van de client naar het graf, zonder het vredesymbool eerst te naderen. Op de plattegrond blijkt dat vrij onwaarschijnlijk. In de meeste gevallen loopt de vos een slingerende lijn, telkens diagonaal over het veld, raakt zodoende altijd een *ala pèy* - teken en geeft hooguit een hint in de richting van de doodsdeken (dood in de familie). Niet alleen het feit dat de vossen sporen elementen verbinden, ook de richting waarin hij loopt is van betekenis. Een gang van het graf naar de ziekte is een goed teken, omdat het het tegendeel is van het normale ziekteverloop, en betekent dus dat de client in goede gezondheid zal verkeren. Een schuine gang van ziekte naar graf is iets riskanter, maar ook nog niet serieus, en wordt door de divinator vertaald als 'een beetje vrede'. In de interpretatie van ons voorbeeldgeval, komt geen woord zoveel naar voren als *ala pèy*, harmonie, vrede. In zijn overleg met collega divinator vraagt Ani voortdurend of de zaken nu in orde zijn, of er nu nog problemen zijn, of de orde en harmonie nu gegarandeerd zijn.

Ondanks de garanti

divinatie-systeem heeft hij toch voorbeelden voorspellingen. He die gevallen waarin verrichtten over een ving, zoals die van ons, die al vele ja komt, hoorde eens was door mannen in Nederland bleek zij Onze eigen terugk bied na een interval tot op de dag nauw ik dacht volkomen men, bleek iedereen Aan de andere kan ook wel eens naa kreeg eens te horer zou baren. Het we daar had hij er al e was dat te verklare divinator, want lat voorspelling de v pleegd had! Dit feit dat ik twee dagen offer dat het divina Daarin werd de vo pen en werd hem i voor het feit dat A had gesproken (zie Onder de talrijke Afrika rijk is, is de een zeer bijzondere komt ook elders vo veel minder afhank beest dan in het komt het voor dat dan moet de divir lang tot de pinda door het juiste die natoren veel meer dan hier over de vo Belangrijker echter openheid van de v alleen de algemene globale vraag neerg al weinig gespecifi feite informeert de met zijn client. A worden die alleen geven. men hoort v risico's. De oplos

die de vos heeft
les in orde? Is er
en hoe erg zijn
monieus, of is er
client van ons
pe wel in orde; er
p. Om helemaal
nt te horen zijn
te geven, om een
r kan hij wel wat
nder de andere
elemaal zeker te

pas in het dorp
doorgaans niet
d. De interpreta-
voor interpreta-
veel. Twee divi-
el weinig moeite
komen over een
teem wordt ech-
n goede, harmo-
en doodsteken
od) duidelijk te-
n, is er nogal een
nodig wil er een
ng uitkomen: de
de streep voor de
reeks van de voet
onder het vrede-
p de plattegrond
jk. In de meeste
gerende lijn, tel-
raakt zodoende
eeft hooguit een
dsdeken (dood in
it dat de vossen-
ook de richting
kenis. Een gang
een goed teken,
van het normale
as dat de client in
en. Een schuine
s iets riskanter,
n wordt door de
etje vrede'. In de
eeldgeval, komt
ren als *ala pèy*,
rleg met collega
rend of de zaken
oblemen zijn, of
andeerd zijn.

Ondanks de garanties die de Dogon in hun divinatiesysteem hebben ingebouwd, zijn er toch voorbeelden van opmerkelijke goede voorspellingen. Het duidelijkste daarin zijn die gevallen waarin de divinatoren uitspraken verrichtten over een totaal andere samenleving, zoals die van de blanke. Een vriend van ons, die al vele jaren in het Dogon gebied komt, hoorde eens dat zijn vrouw omringd was door mannen in het wit. Bij thuiskomst in Nederland bleek zij in het ziekenhuis te liggen. Onze eigen terugkomst naar het Dogon-gebied na een interval van driekwart jaar, is eens tot op de dag nauwkeurig voorspeld. Hoewel ik dacht volkomen onverwacht terug te komen, bleek iedereen op mijn komst te rekenen! Aan de andere kant zitten voorspellingen er ook wel eens naast. Onze voorbeeldclient kreeg eens te horen dat zijn vrouw een zoon zou baren. Het werd echter een dochter (en daar had hij er al een hele boel van!) en hoe was dat te verklaren? Grote schaamte bij de divinator, want later bleek dat hij voor die voorspelling de vos helemaal niet geraadpleegd had! Dit feit kwam aan het licht doordat ik twee dagen later participeerde in het offer dat het divinatie seizoen moest openen. Daarin werd de vos voor het eerst aangeroepen en werd hem uitvoerig excuus gevraagd voor het feit dat Ani gedaan had alsof de vos had gesproken (zie illustratie). Onder de talrijke divinatie technieken die Afrika rijk is, is deze vos-divinatie toch wel een zeer bijzondere. Het gebruik van een dier komt ook elders voor, maar doorgaans is men veel minder afhankelijk van de grillen van het beest dan in het Dogon geval. Regelmatig komt het voor dat de vos niet verschijnt, en dan moet de divinatie gewoon over, net zo lang tot de pinda's wel opgegeten worden door het juiste dier. Doorgaans hebben divinatoren veel meer controle over het medium dan hier over de vos. Belangrijker echter is nog de indirectheid en openheid van de vraag. In het zand worden alleen de algemene situatie van de client en de globale vraag neergezet. Verbaal wordt er ook al weinig gespecificeerd in de presentatie; in feite informeert de divinator of 'het' goed gaat met zijn client. Als er problemen zijn dan worden die alleen maar heel algemeen aangegeven: men hoort van ziekte, men loopt zekere risico's. De oplossingen van die problemen

zijn traditioneel gegeven: het geven van een kip aan de oude mannen, een offer op het eigen altaar. De specifieke richtlijnen die andere divinatievormen wel kunnen geven ('offer bij volle maan om middernacht een witte kip op het altaar van je vader, en zeg dan: 'Ziekte ga heen, ga van mij weg', en gooi vervolgens de ingewanden van de kip op de dichtsbijzijnde wegwijzing') ontbreken bij deze wijze van Dogon divinatie. Groepsproblemen en het herstel van goede relaties binnen de groep zijn veel belangrijker dan de puur individuele narigheden die bij veel andere tribale groepen de hoofdmoot van de divinatie vormen.

De harmonie krijgt dus een grote kans en veel aandacht, maar daar staat tegenover dat de *dogo*, schaamte, ook iets buitengewoon ernstigs is. Door de nadruk op groepsharmonie krijgt ieder conflict een voor onze westerse cultuur onverwachte dimensie:

In de dorpsheft *Teriku* van Tireli komt Yapilenu plotseling bij haar buurvrouw Yaninyu binnen, en zegt: 'Die kip daar met die kuikens, is van mij. Ik ben haar al een tijdje kwijt. Als je hem niet van iemand anders hebt gekregen, als je haar niet zelf het touw hebt omgebonden (symbool van koop), dan moet je haar aan mij teruggeven.' Yaninyu ontkent dat zij deze kip gewoon 'gehouden' heeft, en beweert haar van een vrouw in Daga gekregen te hebben: 'Je weet wel, van Yakonyo.' Bij navraag blijkt daar niets van te kloppen; Yakonyo is nota bene al jaren dood. Ze is in Amani gestorven, bij haar tweede echtgenoot aldaar. Door het navragen van Yapilenu worden de mensen in Daga en Amani gealarmeerd: 'Wat is hier gebeurd? Wat wordt er gezegd?' Een afvaardiging uit Daga, twee oude mannen met eerbiedwaardige sikken, komt bij Yaninyu en haar zoon. Aangezien Yaninyu op eerdere vragen van mensen uit Daga en Amani heeft geweigerd te antwoorden, dringen ze er op aan de kwestie te regelen (*yegere*). De zoon verklaart dat zijn moeder een fout heeft gemaakt, de wijkleden vallen hem bij. Yaninyu stemt onder de druk van de groep in. De twee ouden vertrekken naar Amani om dit mede te delen: 'Yaninyu wil het goed maken tegen de overledene en haar dorp. Wat moet ze doen?' De ouden van Amani eisen dan dat Yaninyu op de markt (van

Tireli) met de trombegeleiding omroept dat zij fout is geweest. Dat gaat Yaninyu te ver, dat kan zij niet opbrengen. Twee vertegenwoordigers van het verongelijkte Amani gaan op bezoek bij Ponla, een lineagehoofd in Tireli. De overledene, die nu postuum van kippediefstal wordt beschuldigd, is een dochter van een lineagegenoot van Ponla, een classificatore zustersdochter, hetgeen een belangrijke relatie is in de Dogon samenleving. Sprekend over de overledene zeggen de Amanezen: 'Zij is nu van ons, maar haar moeder komt van hier. Wij nemen het hoofd, jullie nemen de nieren. Wij hebben hier iemand van het comité du village (een door de Malinese overheid ingesteld junior rechtscollege binnen het dorp). Wij gaan nu naar haar wijk, en als zij niet wel meewerken dan zal het hele dorp ervan horen. Ieder zal het weten. Want de markt is van de ouden. Als zij niet zelf wil, zullen wij zelf omroepen. Roep het dorps hoofd maar (een jongere man, die de ouden van het dorp vertegenwoordigt bij de overheid). 'Het dorps hoofd wordt er bij geroepen en na lang overleggen en eindeloos herhalen besluit men langs de dorpsoudsten te gaan en een afvaardiging van hen mee te nemen naar Teriku, de wijk waar de schuldige Yaninyu woont. Dat programma wordt inderdaad uitgevoerd: samen met de vertegenwoordigers van de dorpsoudsten roepen de gasten uit Amani op de markt van Tireli om dat er valse beschuldigingen zijn geuit tegen iemand van Amani, en dat niemand Yaninyu moet geloven.

Tant de bruit pour un poulet? Niet voor de Dogon; ernstig is hier de valse beschuldiging van diefstal. Had Yaninyu gewoon die kip teruggeven en netjes pardon gevraagd aan Yapilenu, dan was er verder niets gebeurd. Zij betreft echter volmaakt onschuldigen erin, en dat is voor Dogon onverdraaglijk. Een valse beschuldiging is één van de ergste dingen die een Dogon een ander aan kan doen. Het verstoort de goede relaties, breekt de harmonie en zet mensen tegen elkaar op. Het feit dat het hier een dode betrof maakt het alleen maar erger; de relaties met de gestorvenen dienen ook gewaarborgd te worden, en kunnen na ruptuur niet of nauwelijks hersteld worden. Een valse beschuldiging aan het adres van een

persoon gaat het hele dorp aan: de ouden van Daga, waar zij tijdelijk is geweest, treden als intermediair op, en heel het buurdorp Amani is in rep en roer vanwege die 'losse flodder' van Yaninyu. In zo'n geval wordt er een zeer aanzienlijke sociale pressie op iemand uitgeoefend; Yaninyu had het telkens hard te verduren. Men verweet haar de toch altijd wat moeilijke relaties tussen de twee dorpen in gevaar te brengen. De straf echter was voor Dogon niet minder zwaar, vandaar dat zij er voor terugschrok: het publiek bekennen van ongelijk, van de gemaakte fout, is een standaard correctie. Weinig overtreders zijn er toe te brengen dat zelf te doen, al wordt het bijna altijd geëist. In verreweg de meeste gevallen verrichten verwanten, de aanklagers of de dorpsomroeper deze taak. Schaamte, *dogo*, is een harde tuchtmeester; fysiek geweld als sanctie is ondenkbaar, verlies van gezicht is meer dan genoeg.

Opmerkelijk is hoe snel de gemoederen na het publiek maken weer normaal worden. Yaninyu hoeft niet te vrezen dat haar dorpsgenoten haar zullen schuwen of dat zij enig stigma zal blijven dragen. De dag na de markt is de omgang tussen haar en haar burens weer normaal, veel meer ontspannen dan de afgelopen dagen. De schaamte is gegeven, de zaak is afgedaan. De Dogon hebben weinig neiging om over personen te oordelen; ze oordelen liever alleen de daden. Zo lang iemand in het dorpsysteem blijft passen - al moet hij of zij met enig sociaal geweld er weer in worden gepast - zo lang wordt hij of zij als een standaard lid van de dorpsgemeenschap beschouwd. Iemand is niet hetgeen hij doet, hij is niet contingent aan zijn handelswijze noch identiek aan zijn optreden; iemands identiteit is opgebouwd uit zijn net van sociale relaties, die voor een groot deel verwantschapsrelaties zijn en als zodanig onverbreekbaar. De dichtheid en vertaktheid van dat net garandeert dat hij of zij zich als een volwaardig lid van de gemeenschap blijft gedragen.

Tot dusver heb ik het vooral gehad over de wijze waarop individuen onderling in harmonie dienen te zijn. In de Dogon gemeenschap echter speelt een groot deel van het leven zich af tussen groepen. Om te beginnen is veel activiteit ingebed in verwantschaps-groepen. Een Dogon woont te midden van

Collectieve oogst door de Seru

verwanten, werkt sa trouwt met een verwan en eet met verwanten. F zijn verwanten, danst van zijn verwanten en ven gedragen op de s wanten. Het zou te v ingewikkelde systeem en verwantschapsverpl te doen; een enkel voor

Op de avond na de n omroeper in de vros dat de clanleden va gende dag gezamenli 's Ochtends vroeg mannen zich bij Por Voor de zon op is Gundam, een stukje kilometer van de rc de clan haar commu andere dorpingen; meesten oogsten hu een uur of vijf komt de Seru weer terug, manden, emmers en *illustratie*). Ponla leg

Collectieve oogst door de Seru clan.

verwanten, werkt samen met verwanten, trouwt met een verwante vrouw, praat, drinkt en eet met verwanten. Hij viert zijn feesten met zijn verwanten, danst gemaskerd te midden van zijn verwanten en wordt tenslotte ten graven gedragen op de schouders van zijn verwanten. Het zou te ver voeren om hier het ingewikkelde systeem van verwantengroepen en verwantschapsverplichtingen uit de doeken te doen; een enkel voorbeeld moet volstaan.

Op de avond na de marktdag wordt door de omroeper in de vroege avond omgeroepen dat de clanleden van de Seru-clan de volgende dag gezamenlijk zullen gaan oogsten. 's Ochtends vroeg vervoegen alle jonge mannen zich bij Ponla, hun lineage-oudste. Voor de zon op is zijn zij onderweg naar Gundam, een stukje Tireli terroir dat tien kilometer van de rotswand afligt, en waar de clan haar communale velden heeft. De andere dorpelingen gaan hun eigen weg, de meesten oogsten hun eigen velden. Tegen een uur of vijf komt de hele rij jongelui van de Seru weer terug, het hoofd beladen met manden, emmers en balen gierstkolven (zie *illustratie*). Ponla legt alles zorgvuldig in de

clangraanshuur die op zijn erf staat. Zijn vrouw brengt kruiken bier aan als beloning voor de inspanningen van die dag. Zoals het goede Dogon betaamt zijn de jongemannen snel door de kruiken heen. Het wachten is dan op de gemeenschappelijke maaltijd, waar hun diverse vrouwen nu mee bezig zijn, elk in het huis van haar schoonvader. De tijd wordt gesleten met zingen, praten en wat dansen. Iedereen is zeer tevreden. De gierst zal namelijk gebruikt worden om de dorpsbelasting mee te betalen; naast het geldbedrag van de personele belasting, die iedere Dogon individueel moet opbrengen, moet het dorp als geheel een aantal zakken gierst leveren aan de overheid. De Seru clan is er trots op deze verplichting als collectiviteit te voldoen. De oogst van het clanveld, dat gezamenlijk is ontgonnen, verbouwd en geoogst, is voldoende voor hun deel in deze dorpscotisatie.

Naast de verwantschap spelen ook de leeftijdsgroepen een belangrijke rol. De Dogon houden ervan werk collectief te verrichten. Wie een huis wil bouwen zou dat misschien wel alleen kunnen, maar wacht zich er wel

voor het alleen te doen. Veeleer organiseert hij een werkpertij. Als voorbereiding laat hij zijn vrouwen en zijn broersvrouwen grote hoeveelheden eten en bier maken. Hij nodigt dan zijn leeftijdsklasse uit om te helpen. Op de bestemde dag komt er een man of veertig met hamers, beitels en buskruit om gezamenlijk het zware werk te verrichten: zij laten de rot-sen springen, klieven de brokken zandsteen en ruimen de bouwplaats in. Na afloop van het zware werk is het goed drinken, eten en zingen.

In principe kan elk soort werk communaal gedaan worden. De Dogon erkennen dat deze wijze van werken eigenlijk duurder is (b.v. veertig mannen kunnen niet tegelijk met buskruit bezig zijn) maar het feit van gezamenlijk bezig zijn is zoveel belangrijker dan de efficiency van het werk dat dat er makkelijk tegenop weegt. Een man bij wie er veel komen werken, is gezien; in de praktijk houdt dat in dat hij zelf ook bij veel mensen is komen werken. Communaliteit is een wijze van leven, meer dan een wijze van werken, menszijn is leven in gemeenschap. Voor luiards is dan ook geen plaats in het dorp; natuurlijk is de één arbeidzamer dan een ander, maar de veroordeling van degene die zich aan het werk onttrekt is bijzonder scherp. De controle is duidelijk, aangezien iedereen weet waar elk ander zich ophoudt en waar hij of zij mee bezig is. Wie niet meedoet krijgt het te horen. Als uiteindelijk sanctie kan - net als in het voorgaande geval - zijn of haar naam worden omgeroepen.

Werkpartijen worden niet alleen ten behoeve van een individu gehouden, maar ook voor het algemeen welzijn. In dat geval roept één van de ouden de avond tevoren om welk werk verricht zal moeten worden en hoeveel leeftijdsklassen daaraan verwacht worden mee te werken. Het betreft dan vaak onderhoud, herstel en aanleg van publieke werken: een pad dat de helling af voert, het pad van de wijk naar de markt, het bedekken van het mannenhuis en dergelijke. In zo'n geval maken de vrouwen van die leeftijdsklassen bier, dat na afloop door alle betrokkenen en nog andere dorstigen wordt gedronken. Gegeten wordt er dan thuis. Tijdens het drinken worden de jongelui bedankt door de oude heren die het geheel hebben georganiseerd. 's Avonds laat roept één hunner in het stille dorp nogmaals

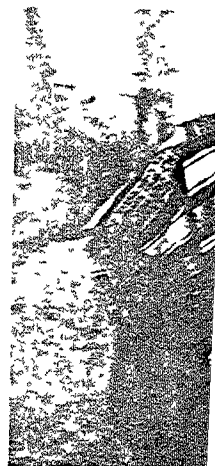
om hoe dankbaar de ouden zijn voor de inspanningen van de jongeren.

Meestal kost het opmerkelijk weinig moeite om de leeftijdsklasse te mobiliseren voor een stuk communaal werk; ook hier werkt de sociale beheersing heel effectief. Mochten er onverhoopt - teveel werkers op het appèl ontbroken hebben, dan zal de oude heer er tussen het lof voor degenen die zich wel hebben ingespannen, een paar duidelijke opmerkingen invoegen voor degenen die zich gedrukt hebben.

Niet alleen werken de jongeren 'en groupe' voor de ouderen, d.w.z. voor 't algemene welzijn, ook de mannen en vrouwen als groep verrichten diensten voor elkaar. Deze kunnen b.v. bestaan uit het graven van waterputten. In zo'n geval worden alle leeftijdsklassen van de mannen ingeschakeld. Niet altijd gaat het om zulke grote werken. Periodiek wordt het huis waar de menstruerende vrouwen hun stonde uitzitten gepleisterd door de oude heren (zie *illustratie*). Net als tussen individuen komen ook tussen de collectiviteiten wel eens spanningen naar boven. De harmonie wordt ook hier gehandhaafd door het wapen van schaamte. Als een leeftijdsklassen niet voldoende is komen opdagen op de werkpertij wordt dat in de avondomroep gemeld. Als de vrouwen zich misdragen (in de ogen van de mannen) kan daar ook een correctie op volgen; in zo'n geval geschiedt dat niet door de omroep maar door middel van een maskerritueel. Voor de vrouwen wordt een bovennatuurlijke correctie gebruikt. Groepen gemaskeerde mannen ventileren luid hun boosheid en in de maskertaal worden de vrouwen hun euvelsaden voorgelaten.

Een groep oudere mannen bepleistert de menstruatiehut

Twee Shamanen tijden

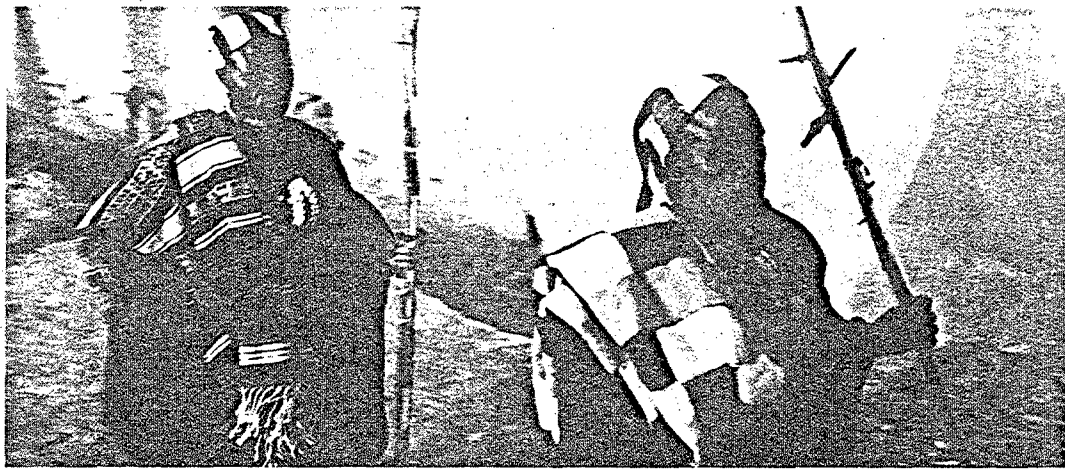
Dit groepsgewijs iedereen gegeven, Zo nu en dan ver meisje, ondanks d persoon, afwijker ken. Hij of zij sl contacten uit de dan de anderen, om met de groep ren dit door bezit ben bezit genon Trance-toestand verschijnsel; de l de brouse in zo waterpoel in en naar boven. Vaal Dogon kennen hun maatschappij mannelijke zow om enkelingen i scheiden van de Typerend is dat klaring voor heb voor heeft, maar goed raad mee w een beetje over c maar vrezen ze hun gezicht uit quette regels v associatie van d tuur te direct. l veel minder sha on verklaren d van de geesten

zijn voor de in-

ijk weinig moeite
biliseren voor een
hier werkt de so-
fief. Mochten er -
s op het appèl ont-
ude heer er tussen
h wel hebben inge-
e opmerkingen in-
h gedrukt hebben.

geren 'en groupe'
or 't algemene wel-
tven als groep ver-
aar. Deze kunnen

van waterputten.
eefijdsklassen van
Niet altijd gaat het
riodiek wordt het
hde vrouwen hun
rd door de oude
als tussen indivi-
collectiviteiten wel-
en. De harmonie
d door het wapen
eefijdsklassen niet
en op de werkprij
oep gemeld. Als de
in de ogen van de
correctie op vol-
t dat niet door de
van een maskerri-
ordt een bovenna-
t. Groepen gemas-
id hun boosheid en
e vrouwen hun eu-

Twee Shamanen tijdens het jaarlijkse dorpsfeest

Dit groepsgewijze leven is echter niet voor iedereen gegeven, ook niet voor iedere Dogon. Zo nu en dan vertoont een Dogon jongen of meisje, ondanks de opvoeding tot communiaal persoon, afwijkende persoonlijkheidskenmerken. Hij of zij sluit zich af van de anderen, gaat contacten uit de weg en gedraagt zich anders dan de anderen, d.w.z. vertoont geen neiging om met de groep te werken. De Dogon verklaren dit door bezetenheid: geesten (*binu*) hebben bezit genomen van zijn of haar hoofd. Trance-toestanden zijn hierbij gewoon een verschijnsel; de betrokkene gaat soms dagen de brousse in zonder iets te zeggen, duikt een waterpoel in en komt spelende met slangen naar boven. Vaak laat hij het haar groeien. De Dogon kennen een geaccepteerde plaats in hun maatschappij voor dit type shamanen, mannelijke zowel als vrouwelijke. Het gaat om enkelingen in het dorp, duidelijk onderscheiden van de gewone Dogon.

Typisch is dat de anderen hier wel een verklaring voor hebben en de cultuur er een niche voor heeft, maar dat men er toch niet helemaal goed raad mee weet. Gewone Dogon gniffelen een beetje over deze shamanen, vinden ze raar, maar vrezen ze licht. Nimmer zullen zij ze in hun gezicht uitlachen, daarvoor zijn de etiquette regels veel te sterk, en daarvoor is de associatie van de shamanen met de bovenna-
tuur te direct. In de laatste decennien zijn er veel minder shamanen dan vroeger. De Dogon verklaren dat door het zich terug trekken van de geesten; naar mijn smaak is aan de

eisen conformisme in de Dogon samenleving in de laatste tijd een andere ontsnapping mogelijk, nl. door migratie. Wie niet in de groep en het groepsleven wil passen, kan nu de vlakte in om daar in een nieuw dorp of zelfs een geïsoleerd huis zelfstandig een nieuw bestaan op te bouwen. De trance is niet langer de enige ontsnappingsmogelijkheid. Voor de achterblijvenden echter betekent deze migratie dat de norm tot communaliteit sterker wordt, niet zwakker. De dorpelingen die achterblijven, hebben bij een teruglopende bevolking (zoals soms het geval is) ook een toenemende behoefte aan onderlinge hulp.

Concluderend kan men zeggen dat de Dogon er in geslaagd zijn een samenleving op te bouwen met een grote mate van harmonie, waarin de eis tot harmonie en communaliteit effectief in praktijk wordt gebracht. Deze harmonie komt niet zonder kosten en problemen tot stand. Het individu moet soms door gezichtsverlies in het gareel worden gehouden. Afwijkende individuen passen niet in het systeem en hebben het moeilijk. Echter diezelfde cultuur heeft een plaats geschapen waar niet passende individuen wel geaccepteerd worden. Hetzelfde geldt voor de technieken ontwikkeld tot sociale beheersing; het hulpmiddel van de schaamte, gekoppeld aan een algemene norm van 'sans racune' na toediening van de correctie, geeft de Dogon de mogelijkheid om zonder teveel individuele psychische kosten hun streven naar groepsharmonie te verwezenlijken.